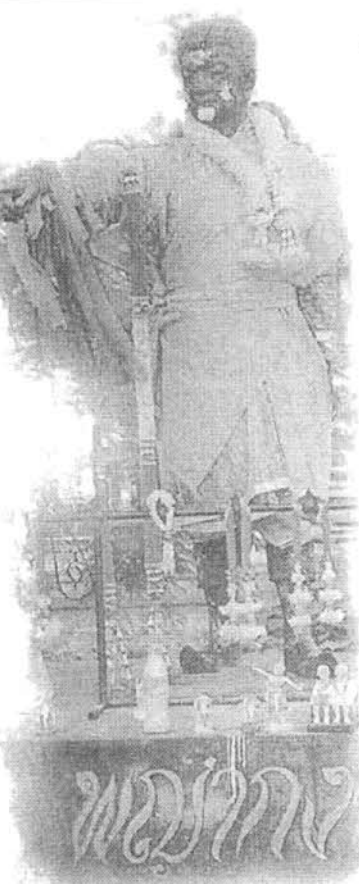


“พระยากง พระยาพาน”

สุพจน์ สุทธิศักดิ์



เมื่อกล่าวถึงตำนาน “พระยากง พระยาพาน” ผู้เขียนเชื่อว่าประชาชนส่วนใหญ่ในจังหวัดนครปฐมและจังหวัดใกล้เคียงเคยได้ยิน ถึงแม้ว่าจะเล่าได้ไม่ตลอดทั้งเรื่อง แต่ก็พอจะรู้สาระสำคัญของตำนานว่าเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวกับการสร้างองค์พระปฐมเจดีย์ และพระประทีปเจดีย์ อันเป็นปูชนียสถานสำคัญของจังหวัดนครปฐม ทั้งนี้เพราะตำนานเรื่องนี้เป็นเรื่องเล่าสืบเนื่องมายาวนานเริ่มตั้งแต่สมัยใดก็ไม่อาจทราบได้แน่ชัด ส่วนที่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรและจัดพิมพ์เผยแพร่แก่ประชาชนทั่วไปมีอยู่ 2 ฉบับ โดยเฉพาะฉบับพระราชลัมภารากรและฉบับตาปะขาวรอด ซึ่งมีเรื่องราวเป็นที่คุ้นหูของชาวบ้าน และนิยมเล่าขานสืบต่อกันมา อีกฉบับหนึ่งเป็นฉบับของพระยามหาอัครนิกร และฉบับของนายทอง ซึ่งไม่ค่อยเป็นที่คุ้นหูของชาวบ้านนัก แต่ทั้ง 2 ฉบับก็มีสาระสำคัญเกี่ยวกับที่มาของการสร้างองค์พระปฐมเจดีย์

ธรรมดาสิ่งที่เป็นตำนานหรือนิทาน เมื่อมีการเล่าสืบต่อกันมาเป็นเวลานานหลายชั่วอายุคนก็มักจะมีเปลี่ยนแปลงในส่วนรายละเอียดของเนื้อหา ตามทฤษฎี “การแพร่กระจาย” อันสืบเนื่องมาจากสาเหตุหลายประการ เช่น ผู้เล่าจำรายละเอียดคลาดเคลื่อน ผู้เล่าตั้งใจปรับเปลี่ยนรายละเอียดของเนื้อหาให้สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมใกล้ตัวเพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจได้ง่าย และผู้เล่าอาจปรับเปลี่ยนรายละเอียดของนิทานให้สอดคล้องกับเหตุการณ์บ้านเมืองในยุคสมัยนั้นๆ เพื่อความสนุกสนานของผู้ฟัง เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตามสิ่งที่เปลี่ยนแปลงตามกฎการแพร่กระจายของนิทานมักจะเป็นส่วนรายละเอียดปลีกย่อย ส่วนสาระหลักผู้เล่ามักจะคงไว้

สำหรับตำนานเรื่อง “พระยากง พระยาพาน” ก็เช่นกัน เมื่อแพร่กระจายสู่ชาวบ้านก็มีการเล่าสืบต่อที่มีรายละเอียดปลีกย่อยของเนื้อหาผิดแผกแตกต่างกันไป โดยอาจจะมีการเพิ่มเติมหรือตัดทอนรายละเอียดของผู้เล่าแต่ละคน ซึ่งบัญญัติ เรื่องศรี (2524 : 84-86) ได้เก็บรวบรวมเรื่องเล่าเกี่ยวกับตำนาน “พระยากง พระยาพาน” จากชาวบ้านตำบลวังเย็น อำเภอมือง จังหวัดนครปฐม ไว้ทั้งสิ้น 5 สำนวน ซึ่งผู้เขียนจะขอยกมาพิมพ์เปรียบเทียบเพื่อให้ผู้อ่านได้เห็นข้อแตกต่างในรายละเอียดเนื้อหานิทานของผู้เล่าแต่ละคน ดังนี้



พระยาภักตพราหมณ์ เมื่อดั้งทอง พระยาภักตพราหมณ์ทำนาย ไหร บอกรว่าจะเป็นคนกลิ้งบ้านกลิ้งเมืองเขาให้ใส่พานลอยน้ำไป ยายหอมเลี้ยงเปิด อยู่ที่ดินดอนยายหอม เลี้ยงเปิดอยู่เห็นหม้อลอยมาก็เลยไปจับดูก็เห็นเด็ก ยังดิ้นกระเด่วกระเด่ว เอามาทุบหม้อไปโดนหน้าดินหนึ่งจึงเป็นแผลเป็น จึงได้ชื่อว่าพระยาพราหมณ์ ก็เลี้ยงไว้พอหยิบไม้ก็เป็นหอก หยิบอะไรก็เป็น มีดเป็นหอกไปหมด เด็กแถมนั้นก็สู้ไม่ได้ ไหญ่มาหน่อยหนึ่งอายุได้ 7 ขวบ ก็ไปให้เจ้าเมืองหนึ่ง ซึ่งเจ้าเมืองนั้นจะต้องส่งดอกไม้เงิน ดอกไม้ ทองขึ้นเมืองพระยาภักตพราหมณ์ จึงให้ให้พระยาพราหมณ์ว่าเมืองนี้ต้องขึ้นให้เขา ถ้า ไม่ขึ้นไม่ได้ ก็ให้เอาดอกไม้เงิน ดอกไม้ทองไปขึ้นพระยาภักตพราหมณ์ พระยาพราหมณ์ว่า “ขึ้นอะไรไม่ต้อง ก็ให้เขามาขึ้นเราบ้างสิ” เจ้าเมืองว่า “ไม่ได้ ลูกไม่ได้” ไม่ “ไม่ได้ก็ไม่ได้” พระยาพราหมณ์ว่าแล้วก็ทำพระยาภักตพราหมณ์ก็เคืองมากกว่าหมอนี่มันลบหลู่ จึงได้ทำชนช้างกันที่ถนนขาด แล้วจึงมาชนช้างกันเมื่อชนช้างพระยาพราหมณ์พินคองหลุดลงไป

พระยาภักตพราหมณ์ พระยาพราหมณ์ก็ดีใจจะเอาเมียก็ไปขึ้นเกี้ยวเมีย พวกหมานอนอยู่ที่กระไดก็พูดว่า “หลีก หลีก ลูกเข้าจะไปเกี้ยวแม่เขา อย่าเอ็ดไป แม่กับลูกเขาจะเกี้ยวกันมึงอย่าร้อง” แม่แมวพูดกับลูกแมวพูดไป พูดมาแม่พระยาพราหมณ์บอกว่า “แหม ลูกฉันถ้าอยู่ ก็จะไม่เกี้ยวกับคุณนี่แหละ” ก็เท่ากับว่าเหมือนแม่เจ้า พระยาพราหมณ์ก็จึงถามแมวว่า เมื่อก็แมวพูดว่าอะไร พูดอะไรที่ว่าแม่จะเกี้ยวลูก แมวบอกว่าให้ไปถามคนเลี้ยง พระยาพราหมณ์ไปถามหมา หมาาก็ให้ไปถามคนเลี้ยงอีก พระยาพราหมณ์จึงมาถามยายหอม ยายหอมก็เล่าว่าลอย น้ำมาอย่างนั้น อย่างนี้ ก็คว้ายายหอมจะเอามาฆ่า ยายหอมจึงบอกว่า “อย่าเพิ่งเลย พ่อคุณ ข้าจะรำ ทำอีแรงให้ดู” รำแล้วเขาก็พินคองยายหอมหลุดไปอีก ก็เอาไปสร้างพระประทีป ที่วัดพระประทีปให้ แล้ว ก็สร้างองค์พระปฐมเจดีย์ให้แก่พ่อ สร้างวัดพระประทีปให้แก่ยายหอมที่เลี้ยงเป็นมีเป็นอยู่สองตัว แล้วสร้าง องค์พระปฐมให้แก่พระยาภักตพราหมณ์ ถ้าองค์พระล้มเมื่อใดพระยาภักตพราหมณ์จะเกิดเมื่อนั้น

พระยาพราหมณ์เป็นลูกพระยาภักตพราหมณ์ เมื่ออยู่ในครรภ์ไหรทำนายทายทักว่าเป็นลูก กลิ้งบ้านกลิ้งเมือง เอาไว้ไม่ได้ แล้วพอลอดออกมาก็ใส่หม้อลอยแพไป แล้วก็เมื่อแต่ก่อน เขาเอาพานทองมารองรับเอาไว้ พานทองพอไขก้นหน้าพระยาพราหมณ์เป็นแผลเป็น ลอยแพ ไปติดดอนยายหอม ยายหอมพอได้ยินเด็กร้องก็ไปเอามาเลี้ยงดูปู่เสีย พอไหญ่มาก็มี หลักรฐานมากมายเทียบพระเจ้าอยู่หัวทีเดียว แล้วก็เกิดรบกัน เกิดรบกันก็ชนช้างกันที่ ถนนขาด ชื่อถนนขาดประวัติยังมี ที่เขาเรียกกันว่าถนนขาดนั้น พระยาภักตพราหมณ์พระยาพราหมณ์ ชนช้างกัน ฝ่ายพระยาภักตพราหมณ์ทำถูกพระยาพราหมณ์พินด้วยจ้าวขาด แล้วพระยาพราหมณ์ก็ได้ เข้าเมือง เข้าครองเมือง ที่นี้ไปเห็นเมียพระยาภักตพราหมณ์ก็เอาเป็นเมีย ที่นี้แมวมั่นขวาง ประตูดอยู่ ลูกแมวมั่นร้อง แมวมั่นก็ร้องขึ้น “ลูกอย่าเอ็ดไป ลูกกับแม่จะเกี้ยวกัน” แต่ก่อนนี้แมวพูดได้ ที่นี้พระยาพราหมณ์ก็ขึ้นไป แม่ได้พิจารณาแผลเป็นที่หน้าก็เล่าอาการให้ฟัง รู้เรื่องก็รู้ว่า เป็นแม่ ก็กลับไปฆ่ายายหอมตาย



เดินขึ้นเดินลงนับไม่เท่ากัน มีรอยกว่าขั้นแต่รอยกว่าที่ขึ้นไม่รู้ แต่นับได้มากแสดงว่าได้บุญมาก

พระยาภักตพราหมณ์เป็นพ่อ พระยาพราหมณ์เป็นลูก แล้วแม่เขาชื่ออะไรละฉันก็ลืมไปแล้ว แล้วก็พระยาพราหมณ์เวลาเขาเล่นกับใคร จับได้นี้ก็เป็นหอกจับไปก็เป็นดาบ เล่นกับใครเพื่อน ๆ เขาก็ไม่ยอมเล่นด้วย ว่าเขาเป็นคนมีฤทธิ์เก่งเกิน แล้วก็เขาว่าหมอดูเขา โหรเขาว่าบุตรคนนี้จะเลี้ยงไว้ไม่ดี จะฆ่าพ่อฆ่าแม่ เขาให้ใส่พลอยไป เขาก็ลอบไปจริง ๆ ไปถึงยายหอม ตอนยายหอม ยายหอมเขามาอาบน้ำตอนเที่ยง ๆ เขาก็เก็บเอาไปไว้ เขาก็เอาไปเลี้ยง เลี้ยงโตขึ้นมา รู้เรื่องพ่อแม่เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ เขาก็เลยจะเอาแม่ของเขามาทำเมีย แม่เขาสวย ตอนแรกเขาก็ไม่รู้ว่าเป็นแม่ สมัยนั้นสัตว์พูดได้ มันพูดว่า “คนอะไรแม่ตัวนี้จะเอาเป็นเมีย” เขาก็คิด ฮืออะไรกัน ก็เลยกลับไปถามยายหอมว่าแม่เขาอยู่ไหน ยายหอมไม่บอก เขาเลยฆ่ายายหอมตาย ฆ่าคนเลี้ยงเขาเลยสร้างที่วัดพระประโทนไป สร้างไว้ให้ยายหอมนะแทนคุณให้ ที่องค์พระนี่เขาสร้างให้พ่อให้แม่ แต่ก่อนมันไม่สวยงามอย่างนี้หรอก เวลามันงานฉลองกันเสียงก็ดัง เดือนสิบสองเขาเล่นกันมันครื้นเครงมาก ตกบ่ายก็มีปี่พาทย์ ก็ตีกันเพราะนะ เขว่ว่ากันว่าเมื่อไรองค์พระราชนิพนธ์หน้ากลองนะ พระยาพราหมณ์ก็จะได้ไปเกิด ถ้ายังไม่ราชนิพนธ์ยังไม่ไปเกิด เขาว่าอย่างนั้น

“ถนนขาด” หนูเคยรู้จักไหม เขาเล่ากันว่าแต่ก่อนตอนยายหอม พระยาภักตพราหมณ์จะรบกัน เขาก็เลยต่อถนนออกไปพบกัน เขาเรียกถนนขาด ไล่ช้างนั้นก็ต่อมาข้างนี้ก็ต่อไป เขาต่อถนนชนช้างกันเลยนะ แล้วก็บอกโพธิ์หัก โพธิ์หักนะเขารบกันเขาเอาตาย เอาปืนมารบกันโพธิ์ก็เลยหักลง พระยาพราหมณ์ฆ่าพ่อเขาตาย ยายหอมไปบอกทีหลัง เขาก็ไปฆ่ายายหอมตายไปด้วย



ส่วนที่ 5

เรื่องพระยาภักตพริยพราหมณ์

ผู้เล่า นายลาก ทองงาม

เมื่ออยู่ในครบุรี ไพรทนายทนายทักว่า เป็นลูกกลีบ้านกลีเมือง เอาไว้ไม่ได้ แล้วพอลอดมากก็ใส่หม้อลอยแพไป เมื่อแต่ก่อนเราเอาพานทองรองรับกันนะ พานทองไขกหน้าพญาพานเป็นแผลเป็น ลอยแพไปติดดอนยายหอม แกได้ยินเด็กร้อง แกไปเอามากก็เลี้ยงดูปู่เสีย พอใหญ่มาก็มีหลักฐานมากมาย เทียมพระเจ้าอยู่หัวทีเดียว แล้วก็เกิดรบกันก็ชนช้างกันที่ถนนขาด ฝ่ายพระยาภักก็พลาดท่า ฝ่ายพระยาพานก็ฟันด้วยจ้าวคอขาดแล้วองค์พระปฐมสร้างให้พ่อ วัดพระประโทนก็สร้างให้ยายหอม

พระยาภักตายแล้ว พระยาพานก็ได้เข้าเมือง เข้าครองเมือง ที่นี้ก็เข้าไปเห็นก็จะเข้าไปหาเมียพระยาภัก แต่แมวมั่นขวางประตูอยู่ ลูกแมวมั่นก็ร้องขึ้น ลูกอย่าเอ็ดไป ลูกกับแม่เขาจะเกี่ยวพราสีกัน พระยาพานเข้าไปหา แม่ได้พิจารณาแผลเป็นที่หน้า ก็เล่าเรื่องราวให้ฟังว่าไปอยู่กับยายหอม แล้วก็ได้มารบฆ่าฟันกับพระยาภัก แม่ก็เล่าว่าพระยาภักเป็นพ่อของเจ้าเอง

และเพื่อให้ผู้อ่านได้เปรียบเทียบตำนานพระยาภัก พระยาพาน หรือ ตำนานองค์พระปฐมเจดีย์ ระหว่างตำนานฉบับของพระยาราชธัมมการากับฉบับของตาปะขาวรอดซึ่งรวมเป็นฉบับเดียวกันกับตำนานสำนวนของชาวบ้านที่เล่าสู่กันฟัง ผู้เขียนจึงขอคัดตำนาน

องค์พระปฐมเจดีย์จากหนังสือถิ่นทองของไทย นครปฐม ของ สมัย สุทธิธรรม (2539 : 8-11) มาไว้ดังนี้

เจ้าเมืองศรีวิชัย (นครชัยศรี) ชื่อว่าพระยากง มีบุตรชายชื่อว่าพระยาพาน ไทรได้ทำนายเอาไว้ว่า ทารกนี้มีบุญญาธิการมาก แต่จะทำปิตุฆาต (หมายถึงจะฆ่าพ่อของตนเอง) พระยากงจึงสั่งให้นำทารกนี้ไปทิ้งเสียในป่า

แต่บังเอิญ ยายหอมซึ่งเป็นชาวบ้านหาเข้ากินค้าอยู่แถวป่าได้ไปเจอเด็กทารกที่ถูกทิ้งไว้ และได้้นำกลับมาเลี้ยงไว้จนเติบโตใหญ่ขึ้นมา และได้เป็นบุตรบุญธรรมของเจ้าเมืองราชบุรีซึ่งเป็นเมืองขึ้นของศรีวิชัย พระยาพานเห็นว่าอันเมืองราชบุรีนี้ ไม่ควรเป็นเมืองขึ้นของศรีวิชัยอีกต่อไป และไม่ยอมส่งเครื่องราชบรรณาการไปให้เมืองศรีวิชัยตั้งแต่บัดนั้น จึงทำให้พระยากงแห่งเมืองศรีวิชัยโกรธมาก และยกกำลังกองทัพไปปราบเมืองราชบุรี

ฝ่ายเจ้าเมืองราชบุรีก็ให้พระยาพานซึ่งเป็นบุตรบุญธรรมยกกำลังกองทัพออกไปต่อสู้ ในที่สุดพระยากงแห่งเมืองศรีวิชัยก็ถูกฆ่าตายในสนามรบ พระยาพานจึงได้เคลื่อนทัพเข้าเมืองศรีวิชัย หมายถึงจะเอามารยาเจ้าเมืองศรีวิชัยมาเป็นภรรยาของตน ฝ่ายเทพยดาจึงได้เนรมิตเป็นวิฬาร์ (แมวแม่ลูกอ่อน) มานอนขวางบันไดไว้ ขณะที่พระยาพานเดินเข้าไปในห้องเพื่อไปหาภรรยาของพระยากง ก็ได้ยินเสียงแม่แมวพูดกับลูกน้อยว่า

“นับประสาอะไรกับสัตว์เดรัจฉานอย่างเราที่ท่านเดินข้าม มารดาของท่าน ท่านก็ยั้งคิดจะเอาเป็นเมียเลย”

ฝ่ายมารดาของพระยาพาน เมื่อแรกเห็นรอยแผลเป็นที่หน้าผาก ซึ่งเมื่อตอนคลอดลูกชายออกมาหน้าผากได้ไปกระทบพานจนแตก ก็จำได้ว่าชายคนนี้เป็นบุตรชายของตน จึงได้ยกมือขึ้นอธิษฐานว่า “หากชายผู้นี้เป็นบุตรของข้าฯ ก็ขอให้มึนน้ำนมไหลออกมาจากอกข้าฯ เกิด” ครั้นสิ้นคำอธิษฐานก็ปรากฏว่ามีน้ำนมไหลออกจากอกของนางจริง ๆ นางจึงได้เล่าความเป็นจริงทั้งหลายให้พระยาพานฟังจนหมดสิ้น

พระยาพานครั้นได้ฟังมารดาเล่าความจริงให้ฟังดังนั้น ก็รู้สึกเสียใจและโกรธยายหอมที่ไม่ยอมบอกความจริงเสียแต่แรก จึงให้ทหารไปจับยายหอมฆ่าเสีย ครั้นได้สำนึก

ความผิดที่ตนได้ฆ่าพ่อ พระยาพานจึงไปปรึกษาคณะสงฆ์เพื่อหาวิธีไถ่บาปกรรมที่ตนทำไว้ จึงได้รับคำแนะนำจากคณะสงฆ์ว่า ให้สร้างเจดีย์สูงเท่านกเขาเห็นขึ้น

พระยาพานจึงได้จัดแจงก่อพระเจดีย์ขึ้นเป็นรูปรางคล้ายกับลอมฟาง สูงชันนกเขาบินเห็น แล้วบรรจุพระทันตธาตุ คือพระเขี้ยวแก้วไว้ด้วยพระองค์หนึ่ง เมื่อสร้างเสร็จแล้วก็ทำการฉลองเจ็ดวันเจ็ดคืน แล้วจึงถวายเขตแดนโดยรอบพระเจดีย์ชั่วเสียงช้างร้อง ถวายข้าพระโยมสงฆ์เป็นจำนวนสามะโนครว 555 ครว

เมื่อเปรียบเทียบเนื้อเรื่องตำนานพระยากงพระยาพานฉบับพระยาราชสมภารการและฉบับตาปะขาวรอดกับสำนวนที่ชาวบ้านเล่า ผู้อ่านคงสังเกตเห็นว่ามีรายละเอียดผิดแผกแตกต่างกันออกไปหลายเรื่อง ซึ่งผู้เขียนขอแจกแจงให้เห็นตามข้อมูลในตาราง



อนุภาคหรือเหตุการณ์ ดำเนินเรื่องของตำนาน	ฉบับพระยาราชสีมการการ และตาปะขาวรอด	สำนวน นางแพ้ว รั้งเย็น	สำนวน นางแล่ม ผมหอม	สำนวน นายสง่า พุ้ย้อย มหาษัตริย์	สำนวน นายเหลื่อ บุญรอด	สำนวน นายสาก ทองงาม
1. สถานภาพของ พระยาภิง	พระยาภิงเป็นเจ้าเมือง ศรีวิชัย (นครชัยศรี)	ไม่ระบุสถานภาพ	ไม่ระบุสถานภาพ	ระบุว่าป็นเจ้าฟ้า มหาษัตริย์	ไม่ระบุสถานภาพ	ไม่ระบุสถานภาพ
2. การทำนายของใคร	ใครทำนายว่ามีบุญญา ธิการมาก แต่จะฆ่าพ่อ	ใครทำนายว่าจะป็น กสิบ้าน กสิเมือง	ใครทำนายว่าจะป็น กสิบ้าน กสิเมือง	ใครทำนายว่าเสียใจ ไม่ได้	ใครทำนายว่า จะฆ่าพ่อ ฆ่าแม่	ใครทำนายว่าจะป็น กสิบ้าน กสิเมือง
3. ลักษณะพิเศษของ พระยาพาน	ไม่ได้กล่าวถึง	1. พระยาพานมีแผล เป็นที่หน้าเนื่องจาก ยายหอมทาบหม้อ และ เศษหม้อแตกโดนหน้า พระยาพาน 2. พระยาพานหยิบอะไร ก็เป็นมีดเป็นหอกไป หมด	พระยาพานเป็นแผลที่ หน้า เพราะโดนพาน โยกหน้า	ไม่ได้กล่าวถึง	พระยาพานหยิบอะไร ก็เป็นดาบเป็นหอก ไปหมด	พระยาพานเป็นแผลที่ หน้า เพราะโดนพาน โยกหน้า
4. วิธีการนำพระยาพาน ไปทิ้ง	ให้นำไปทิ้งในป่า	ใส่พานลอยน้ำ	ใส่หม้อลอยแพ	ลอยแพ	ลอยแพ	ใส่หม้อลอยแพ
5. อาชีพของยายหอม	หาเข้ากันค้าอยู่แถวป่า	เลี้ยงเป็ด	ไม่ได้กล่าวถึง	เลี้ยงเป็ด	ไม่ได้กล่าวถึง	ไม่ได้กล่าวถึง
6. บริเวณที่ยายหอม พบพระยาพาน	แถวป่า	ริมคลองที่ดอนยายหอม	ริมคลองที่ดอนยายหอม	ริมคลอง	ริมคลองขณะอาบน้ำ	ริมคลองที่ดอนยายหอม

อนุภาคหรือเหตุการณ์ ดำเนินเรื่องของตำนาน	ฉบับพระยาราชสงคราม และตาปะขาวรอด	สำนวน นางแฉ่ว รุ่งเย็น	สำนวน นางแสม ฒมหอม	สำนวน นายสง่า พุ้ย	สำนวน นายเหลื่อ บุญรอด	สำนวน นายลาภ ทองงาม
7. พระยาพานเป็นบุตร บุญธรรมของเจ้าเมือง	บุตรบุญธรรมของ เจ้าเมืองราชบุรี	บุตรบุญธรรมของเจ้า เมืองแต่ไม่ระบุชื่อเมือง	ไม่ได้กล่าวถึง	บุตรบุญธรรมของเจ้า เมืองแต่ไม่ระบุชื่อเมือง	ไม่ได้กล่าวถึง	ไม่ได้กล่าวถึง
8. สาเหตุการระหว่าง พระยากงกับพระยาพาน	เมืองราชบุรีไม่ยอมส่ง เครื่องราชบรรณาการ ให้เมืองนครชัยศรี	เจ้าเมืองพ่อบุญธรรม ของพระยาพานไม่ส่ง ดอกไม้เงินดอกไม้ทอง	ไม่ได้กล่าวถึง	เจ้าเมืองพ่อบุญธรรม ของพระยาพานไม่ส่ง ดอกไม้เงินดอกไม้ทอง	ไม่ได้กล่าวถึง	ไม่ได้กล่าวถึง
9. สถานที่ทำการบ ระหว่างพระยากงกับ พระยาพาน	เมืองราชบุรี (พระยา กงยกทัพไปตีเมือง ราชบุรี)	ถนนขาดใกล้ตำบล ดอนยายหอม	ถนนขาด	ถนนขาด	ไม่ได้กล่าวถึง	ถนนขาด
10. ผลของการการบ	พระยากงถูกฆ่าตายใน สนามรบ	พระยาพานพ้นคอ พระยากงขาด	พระยาพานใช้เจ้าพัน พระยากงตาย	พระยาพานพ้น พระยากงคอยขาด	ไม่ได้กล่าวถึง	พระยาพานใช้เจ้าพัน พระยากงคอยขาด
11. พระยาพานคิดร้าย กับภรรยาพระยากง	พระยาพานหมายจะเอา ภรรยาของพระยากงเป็น ภรรยาตนเอง	พระยาพานจะไปเกี่ยว ภรรยาพระยากงเป็น ภรรยาตนเอง	พระยาพานจะเอา ภรรยาพระยากงเป็น ภรรยาตน	ไม่ได้กล่าวถึง	พระยาพานจะเอา ภรรยาพระยากงเป็น ภรรยาตน	พระยาพานจะเอา ภรรยาพระยากงเป็น ภรรยาตน
12. การอธิษฐานที่แม่ พระยาพานใช้พิสูจน์ว่า พระยาพานเป็นลูก	อธิษฐานให้น้ำนมไหล ออกมาจากอก	ไม่ได้กล่าวถึง	ไม่ได้กล่าวถึง	ไม่ได้กล่าวถึง	ไม่ได้กล่าวถึง	ไม่ได้กล่าวถึง
13. สิ่งเตือนใจไม่ให้ พระยาพานทำผิด	เทพดาแปลงเป็นแม่แม ลูกอ่อนนอนขวางบันได และพูดเตือนใจ	1. นมทานอนอยู่ที่บันไดพูด เตือนใจ 2. แมวพูดเตือนใจ	แมวแมลูกอ่อนพูด เตือนใจ	ไม่ได้กล่าวถึง	สัตว์พูดเตือนใจแต่ไม่ได้ ระบุว่าป็นสัตว์ชนิดใด	แมวแมลูกอ่อนพูด เตือนใจ

อนุภาคหรือเหตุการณ์ ดำเนินเรื่องของตำนาน	ฉบับพระยาราชสุนทรการกร และตาปะขาวรอด	สำนวน นางแฉ้ว วังเย็น	สำนวน นางแล่ม ผมหอม	สำนวน นายสง่า พุทธิย	สำนวน นายเหลื่อ บุญรอด	สำนวน นายลาก ทองงาม
14. สาเหตุที่พระยาพาน ฆ่ายายหอม	โกรธยายหอมที่ไม่ยอม บอกความจริงและให้ ทหารไปฆ่า	โกรธยายหอมที่เล่าความ จริงให้ฟังภายหลังและ ฆ่ายายหอมเอง	ไม่ได้กล่าวถึงสาเหตุ ที่ชัดเจน	โกรธยายหอมที่ไม่ยอม บอกความจริงและฆ่า ยายหอมเอง	โกรธยายหอมที่ไม่ยอม บอกความจริงและฆ่า ยายหอมเอง	ไม่ได้กล่าวถึง
15. พระยาพานสร้างเจดีย์ เพื่อไถ่บาป	ปรึกษากณณะสงฆ์และสร้าง พระปฐมเจดีย์สูงชันกเขา เห็นเพื่อไถ่บาปที่ฆ่าพ่อ	1. สร้างพระปฐมเจดีย์เพื่อ ไถ่บาปที่ฆ่าพ่อ 2. สร้างพระประโทนเจดีย์ เพื่อไถ่บาปที่ฆ่ายายหอม	ไม่ได้กล่าวถึง	1. สร้างพระปฐมเจดีย์เพื่อ ไถ่บาปที่ฆ่าพ่อ 2. สร้างพระประโทนเจดีย์ เพื่อไถ่บาปที่ฆ่ายายหอม	1. สร้างพระปฐมเจดีย์เพื่อ ไถ่บาปที่ฆ่าพ่อ 2. สร้างพระประโทนเจดีย์ เพื่อไถ่บาปที่ฆ่ายายหอม	1. สร้างพระปฐมเจดีย์เพื่อ ไถ่บาปที่ฆ่าพ่อ 2. สร้างพระประโทนเจดีย์ เพื่อไถ่บาปที่ฆ่ายายหอม
16. สิ่งที่ทำให้บรรจุไว้ในองค์ พระปฐมเจดีย์	พระทันตธาตุหรือพระ เขี้ยวแก้วของพระพุทธ เจ้า	ไม่ได้กล่าวถึง	ไม่ได้กล่าวถึง	ไม่ได้กล่าวถึง	ไม่ได้กล่าวถึง	ไม่ได้กล่าวถึง
17. การสิ้นสุดกรรมของ พระยาพาน	ไม่ได้กล่าวถึง	องค์พระปฐมเจดีย์ล้ม เมื่อใดพระยาพานจะ พระยาพานจะได้ไปเกิด	ไม่ได้กล่าวถึง	องค์พระปฐมเจดีย์ราบ เป็นหน้ากลองเมื่อใด พระยาพานจะหมดกรรม เกิด	องค์พระปฐมเจดีย์ ราบเป็นหน้ากลองเมื่อ ใดพระยาพานจะไป เกิด	ไม่ได้กล่าวถึง

เมื่อผู้อ่านได้พิจารณาอนุภาคต่างๆ ของตำนานพระยาภคพระยาพานฉบับพระยาราชสัมภารการและฉบับตาปะขาวรอด เปรียบเทียบกับสำนวนต่างๆ ที่ชาวบ้านเล่า คงสังเกตเห็นว่ามีรายละเอียดของตำนานแตกต่างกันหลายอนุภาค เช่น วิธีการนำพระยาพานไปทิ้ง ซึ่งสำนวนที่ชาวบ้านเล่าทุกสำนวนระบุว่าทิ้งให้ลอยน้ำไปแต่อาจต่างกันเกี่ยวกับภาชนะที่ใช้ใส่ทารก ส่วนฉบับพระยาราชสัมภารการและฉบับตาปะขาวรอดระบุว่าพระยาภคให้นำไปทิ้งในป่า หรือบริเวณที่ยายหอมพบพระยาพานฉบับพระยาราชสัมภารการและฉบับตาปะขาวรอดระบุว่าพบบริเวณป่า ส่วนสำนวนที่ชาวบ้านเล่าระบุว่าพบบริเวณริมคลอง แต่ทั้งนี้ก็ถือว่าสำนวนต่างๆ ดำเนินเรื่องสมเหตุสมผลเพื่อให้สอดคล้องกับสถานที่ที่นำพระยาพานไปทิ้ง สำหรับรายละเอียดของเนื้อเรื่องส่วนอื่นที่มีทั้งขาดหายไปและเพิ่มเติมเข้ามา เช่นสถานที่ทำการรบระหว่างพระยาภคกับพระยาพานซึ่งเรื่องเล่าของชาวบ้านส่วนใหญ่ระบุว่ารบกันที่ “ถนนขาด” ซึ่งเป็นชื่อตำบลหนึ่งในเขตอำเภอเมืองนครปฐมติดกับตำบลดอนยายหอม การโยงเรื่องให้สอดคล้องกับสถานที่ลักษณะนี้เป็นความประสงค์ที่จะอธิบายความเป็นมาของชื่อบ้านนามเมืองตามที่ชาวบ้านเข้าใจ

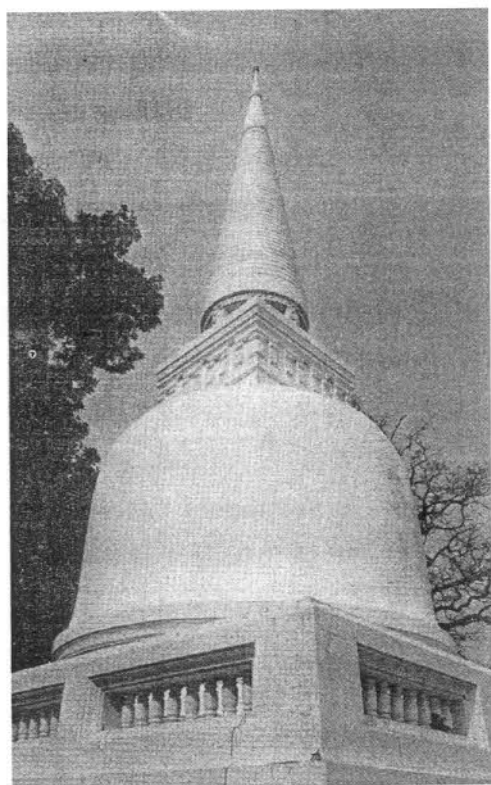
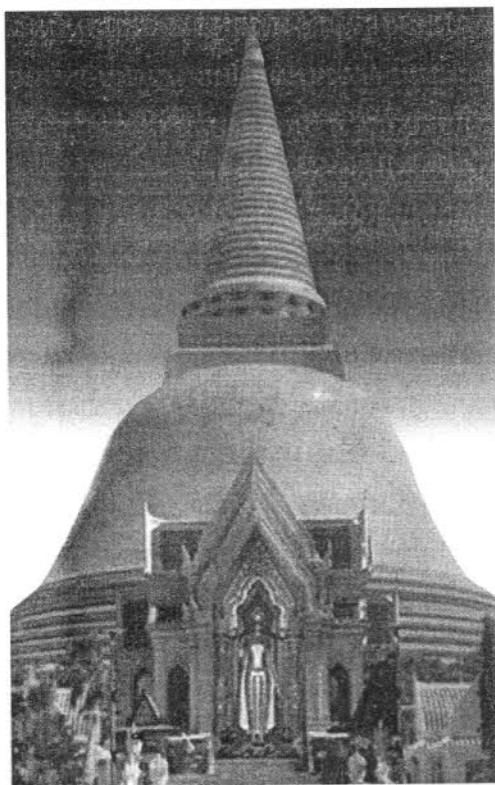
เรื่องของยายหอมเลี้ยงเปิดก็เช่นกัน เป็นส่วนที่ชาวบ้านเล่าเสริมเติมแต่งเข้ามา เพื่อให้สอดคล้องกับเหตุการณ์ที่ยายหอมพบพระยาพานซึ่งถูกลอยแพมาตามน้ำ และบริเวณท้องที่ตำบลดอนยายหอมสมัยก่อนอาจจะมีชาวบ้านเลี้ยงเปิดอยู่เป็นจำนวนมาก จึงเป็นข้อมูลให้ชาวบ้านนำมาผูกเรื่อง ด้วยเหตุนี้บริเวณรูปปั้นของยายหอม เช่นที่ด้านตะวันออกขององค์พระประโทณเจดีย์ก็ได้มีชาวบ้านนำรูปปั้นของเปิดชนิดต่างๆ มาถวายเป็นจำนวนมาก

สำหรับสัตว์ที่พูดเตือนใจพระยาพานขณะที่เดินเข้าไปเพื่อจะเอาภรรยาพระยาภคเป็นภรรยาตนส่วนใหญ่ทุกสำนวนก็ระบุตรงกันว่าเป็นแมวแม่ลูกอ่อน แต่ก็มีบางสำนวนที่เพิ่มหมาเข้ามาด้วย ทั้งนี้อาจเกิดจากความจำที่คลาดเคลื่อน หรือต้องการเพิ่มความสนุกสนานในการเล่าเรื่องก็เป็นได้

สำนวนของชาวบ้านที่มีอนุภาคเพิ่มเข้ามาอย่างชัดเจน ซึ่งเป็นการผสมผสานกับความเชื่อตามคติพุทธ ได้แก่พระยาพานจะหมดกรรมหรือจะได้ไปเกิดเมื่อองค์พระปฐมเจดีย์ราบเป็นหน้ากลอง คติความเชื่อเช่นนี้หากเปรียบเทียบกับเรื่องราวใน “ไตรภูมิพระร่วง” สามารถเทียบได้กับการสิ้น “กัป” ซึ่งเป็นระยะเวลาอันเหลือเกิน ในไตรภูมิพระร่วงอธิบายไว้ว่า เมื่อเขาพระสุเมรุอันเป็นเขาใจกลางของจักรวาลราบลงเมื่อใดก็จะสิ้นกัปหนึ่งเมื่อนั้น ส่วนสาเหตุที่จะทำให้เขาพระสุเมรุราบลงนั้นคือ หนึ่งร้อยปีจะมีนางพ้านำผ้าแพรบางมาลูบเขาพระสุเมรุครั้งหนึ่ง ทำอย่างนี้ทุกหนึ่งร้อยปีจนกว่าเขาพระสุเมรุจะราบลง ซึ่งเมื่อพิจารณาดูแล้วก็ไม่อาจจะคำนวณได้เลยว่ากัปหนึ่งจะใช้เวลานานเพียงใด แต่กรณีองค์พระปฐมเจดีย์ยังพอมีความเป็นไปได้ เพราะหากสันพุทธศาสนาซึ่งในพระไตรปิฎกระบุไว้ว่าพุทธศักราชห้าพัน หลังจากนั้นจะไม่มีคนดูแลเอาใจใส่ที่จะบำรุงรักษาและบูรณะองค์พระปฐมเจดีย์ปล่อยให้ผุพังชำรุดไปตามกาลเวลา องค์พระปฐมเจดีย์ก็อาจราบเป็นหน้ากลองได้ แต่ทั้งนี้ก็ใช้เวลาไม่ใช่น้อย จึงเป็นการแสดงให้เห็นว่าโทษของการฆ่าพ่อผู้บังเกิดเกล้าจัดเป็น “อนันตริยกรรม” คือกรรมหนัก ซึ่งยากที่ผู้กระทำความผิดดังกล่าวจะแก้ไขให้หลุดพ้นจากกรรมที่ก่อไว้ได้

การสร้างพระประทีปเจดีย์เพื่อไถ่บาปที่ฆ่ายายหอมของพระยาพาน ลำนวนของชาวบ้านกล่าวไว้เกือบทุกสำนวน แต่ฉบับพระยาราชสัมภารากรและฉบับตาปะขาวรอดไม่ได้กล่าวไว้ทั้งนี้ชาวบ้านอาจจะโยงเรื่องราวเพื่อให้สอดคล้องกับปฐมนิยสถานทั้งสองแห่ง

อย่างไรก็ตาม สารสำคัญของตำนานเรื่องนี้ คือ การเกิดองค์พระปฐมเจดีย์ ซึ่งทุกสำนวนกล่าวตรงกันว่าพระยาพานสร้างองค์พระปฐมเจดีย์สูงชันนเขาเหินเพื่อไถ่บาปที่ฆ่าพ่อ เมื่อผู้เขียนพิจารณาดูแล้วก็สอดคล้องกับลักษณะการแพร่กระจายของนิทานหรือตำนานที่จะผดแผกแตกต่างกันไปในส่วนของรายละเอียดปลีกย่อยแต่จะยังคงความสำคัญเอาไว้ และถ้าจะศึกษาการแพร่กระจายตำนานเรื่องพระยาแกงพระยาพานให้จริงจังก็น่าจะเก็บเรื่องเล่าของตำนานเรื่องนี้ที่แพร่กระจายไปยังถิ่นอื่นๆ มาวิเคราะห์ดูด้วย เพราะเรื่องที่ถูกเขียนนำมาวิเคราะห์ในบทความนี้ เป็นเพียงเรื่องราวที่เล่าสู่กันฟังในจังหวัดนครปฐมเท่านั้น



บรรณานุกรม

- บัญญัติ เรื่องศรี. (2524). รายงานการวิจัย เรื่อง โลกทรรศน์ชาวบ้านตำบลวังเย็น
อ. เมือง จ. นครปฐม. มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์.
สมัย สุทธิธรรม. (2539). สารคดี ชุด ถิ่นทองของไทย จังหวัดนครปฐม. กรุงเทพฯ :
โอเดียนสโตร์.